

ATROF-MUHIT MUAMMOLARIDA INSON VA TABIATNING O'ZARO TA'SIRI

Melikulov Nurjov Latifovich

*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti Kasbiy tayyorgarlik fakulteti
Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi, podpolkovnik*

Annotatsiya. Inson faoliyati davomida ekologik muammolar to'liq miqyosda o'sib bordi va ularni hal qilish uchun doimo shoshilinch choralar ko'rishni talab qildi. Oxir-oqibat, insoniyat bu muammolarning mohiyatini anglab etdi va yashash uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratish uchun ma'lum darajada ularni engib o'tishni o'rgandi. Biroq, inson hayotining barcha sohalarini ko'kalamzorlashtirish bo'yicha ilmiy yordamga qaramay, ilgari mavjud bo'lgan va yangi paydo bo'lgan ko'plab ekologik muammolar hali ham ularning oldini olish uchun etarlicha to'liq ilmiy asoslarni topmagan. Bugungi kunda ekologik muammolar mavjud, tabiiy muhitning ekologik muammolari va umuman, tabiatdan foydalanish ehtiyotkorlik va shoshilinch echimlarni talab qiladi, chunki inson faoliyati o'zining tabiiyligini yo'qotib, tobora ijtimoiy xususiyat kasb etmoqda.

Kalit so'zlar: tabiat, atrof-muhit, ekologiya, xavfsizlik, hudud, tabiatdan foydalanish, tabiiy resurslar, sifat, ifloslanish, cho'llanish, qurg'oqchilik.

Аннотация. На всем протяжении человеческой деятельности экологические проблемы вставали во весь рост и всегда требовали принятия неотложных мер по их решению. В конце концов, человечество познало сущность этих проблем, в какой-то степени научилось их преодолевать с тем, чтобы создавать наиболее благоприятные условия для проживания. Однако несмотря на научное обеспечение экологизации всех сфер человеческой жизни многие из ранее существовавших и вновь возникающих экологических проблем до сих пор не нашли достаточно полного научного обоснования для их предотвращения. Экологические проблемы сегодня есть, экологические проблемы окружающей природной среды и в целом природопользование требуют внимательного и безотлагательного решения, поскольку человеческая деятельность, теряя свою природность, все больше приобретает социальный характер.

Ключевые слова: природа, среда, экология, безопасность, территория, природопользование, природные ресурсы, качество, загрязнение, опустынивание, засухливость.

Annotation. Throughout human activity, environmental problems have been growing and have always required urgent measures to solve them. Eventually, humanity has learned the essence of these problems and, to some extent, has learned to

overcome them in order to create the most favorable living conditions. However, despite the scientific support for the ecologization of all spheres of human life, many of the previously existing and newly emerging environmental problems have not yet found a sufficiently complete scientific basis for their prevention. Environmental problems exist today, environmental problems of the natural environment and, in general, nature management require careful and urgent solutions, since human activity, losing its naturalness, is increasingly acquiring a social character.

Key words: nature, environment, ecology, safety, territory, nature management, natural resources, quality, pollution, desertification, aridity.

Tabiat - bu "inson - tabiat - tabiatni boshqarish" tizimi doirasida butun hayot jarayonini tartibga solishning murakkab konstruktiv mexanizmi. Ushbu murakkab tizimda inson faoliyati tabiatni o'zgartiruvchi xususiyatga ega bo'lib, bu erda inson o'zini o'rab turgan tabiiy muhit doirasida faol, o'zaro ta'sir qiluvchi sub'ekt sifatida namoyon qiladi.

Faoliyat vositachilik qiladi, o'zi va tabiat o'rtasidagi moddalar almashinuvini tartibga soladi va nazorat qiladi. Inson va tabiiy muhit o'rtasidagi bunday murakkab o'zaro ta'sir mohiyatan insonning tabiiyligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Shu bilan birga, tabiiy muhitda salbiy omillarning salbiy namoyon bo'lishi, birinchi navbatda, sodir bo'layotgan jarayonlarni etarli darajada bilmaslik, shuningdek, tabiatdan oqilona foydalanishni shakllantirish va rivojlantirishni ta'minlashga qaratilgan fan va texnika yutuqlaridan noto'g'ri foydalanish bilan bog'liq.

Shunday qilib, tabiiy omillarning jamiyatga ta'siri haqida gap ketganda, jamiyat rivojlanishi zaruratidan qat'i nazar, ta'sir ko'rsatadigan tomonlar bilan odamlar foydalanadigan va tizimga kiritilgan, lekin ayni paytda tabiiy elementlar bo'lib qoladigan sharoitlar o'rtasidagi farqni ajratib ko'rsatish kerak. Biroq, tabiiy elementlarning ijtimoiy tizimga ta'siri jarayonida tashqi xarakterdagi qarama-qarshiliklar paydo bo'ladi. Jamiyat taraqqiyotida ularning roli juda katta. Ular, umuman olganda, bu rivojlanishning to'xtashiga, jamiyatning tizim sifatida yo'q qilinishiga olib kelishi mumkin.

Inson va tabiatning o'zaro ta'siri doimo inson evolyutsion rivojlanishining butun yo'li davomida atrofdagi tabiiy yashash muhitining holatiga bog'liq bo'lgan. Biroq, qaramlik doimiy qolmadi, balki dialektik jihatdan ziddiyatli tarzda o'zgardi.

Bunday holda, atrofdagi tabiiy muhitda sodir bo'layotgan chuqur jarayonlarni hisobga olish kerak, ular butun inson hayotiga mazmun va sifat jihatidan xilma-xil ta'sir ko'rsatadi, uni o'zgartiradi, uning xarakterini va tabiatda sodir bo'layotgan hodisalarga qarashini o'zgartiradi. Natijada, tabiiy muhit nafaqat tabiiy ofat, balki insonning bevosita faoliyati natijasida ham o'zgarishlarga duchor bo'ladi, masalan, yashil maydonlarni to'liq asosli ravishda kesish, tegishli tiklash choralarisiz o't qoplamini yo'q

qilish, pirovardida tabiiy muhitning yo'q bo'lib ketishiga olib keladi. Bundan tashqari, tegishli hududlarda maishiy va ishlab chiqarish chiqindilarini o'ylanmagan holda joylashtirish va ulardan foydalanish, tuproqlarning shamol va suv eroziyasiga, lalmi yerlarning cho'llanishiga qarshi kurashish bo'yicha samarasiz choralar ko'rilmogda, bu esa tuproq unumdorligining pasayishiga, yer osti suvlari sathining pasayishiga, pirovardida, iqlim o'zgarishiga olib keladi.

Tabiiy muhitdagi bu salbiy o'zgarishlarning barchasi insonning o'z tabiatiga, uning tabiiy xarakteriga bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bu o'zgarishlar yangi kasalliklarning paydo bo'lishining sababi, inson tanasining genetik tarkibidagi o'zgarishlar va boshqalar.

Tabiiy muhitning evolyutsion rivojlanishi atrof-muhitning tabiiy-iqlim holatiga o'z ta'sirini o'tkazdi, tirik organizmlarni, shu jumladan odamlarni ma'lum hududlarda harorat va namlikning har qanday o'zgarishlariga moslashishga undadi. Shu bilan birga, inson yuqori tabiiy mavjudot sifatida yashash joylarini o'zgartirdi, turar-joylar qurdi va hokazo. Zamonaviy sharoitda inson harakatsiz turmush tarziga o'tdi va o'z ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda tabiiy resurslardan va atrof-muhitdan foydalanishda faol ishtirok etadi, shuningdek, bir vaqtning o'zida alohida tabiiy hududlarni ko'paytirish yoki tiklash bilan shug'ullanadi. Shu bilan birga, bunday tadbirlar, amaliyot shuni ko'rsatadiki, Yer sayyorasida hayotning intensivligini oshirish uchun zarur bo'lgan tabiiy muvozanatni tiklashni to'liq ta'minlamaydi.

Shu bilan birga, atrof-muhit omillarining tabiiy muhit holatiga ta'siri haqidagi transchegaraviy bilimlar, shuningdek, shakllangan ekologik fikrlash barcha ekologik faoliyatga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ekologik yukning butun hajmini etarli darajada baholashga imkon bermaydi. Shu bois sohada ilmiy izlanishlar darajasining oshishi

Zamonaviy sharoitlarda tabiiy, ijtimoiy-iqtisodiy, tashkiliy-huquqiy, texnologik va axborot tizimlarini ko'kalamzorlashtirish jarayonini shakllantirish, ya'ni. tabiatni o'zgartirish va tabiatni muhofaza qilish harakatlarining yuqori intensivligi sharoitida u tabiatning o'zini saqlash va inson salomatligini muhofaza qilish uchun juda dolzarb ahamiyatga ega. So'nggi yillarda ekologiya va tabiatdan foydalanish sohasidagi ilmiy tadqiqotlarning o'sishi, bir tomondan, tabiiy resurslardan foydalanishning barcha sohalarida ishlab chiqaruvchi kuchlarning rivojlanishida katta ijobiy siljishlarni ko'rsatsa, ikkinchi tomondan, xalq xo'jaligiga, tabiiy resurslarga katta zarar etkazuvchi, ularning to'ldirilishi va turli xil tabiiy hodisalarni amalga oshirishga to'sqinlik qiladigan tabiiy muhitdan foydalanish va muhofaza qilishda yuqori darajadagi qonunbuzarliklardan dalolat beradi sayyora.

Tabiiy muhitda, fan va texnikaning jadallashuvida ro'y berayotgan jarayonlar yuksak tahsinga loyiq, chunki "inson-tabiat-tabiatdan foydalanish" tizimining ijtimoiy va ilmiy-texnikaviy xususiyati aynan shu yerda namoyon bo'ladi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, tabiatni boshqarish sohasida ushbu yuqori texnologiyalarning eng ko'p

qo'llanilishi ekologik xavfsiz xususiyatga ega bo'lib, ularning barchasi yuqori sifatli inson faoliyatini amalga oshirishga qaratilganligi sababli amalga oshiriladi va ularning tarkibiy qismlari, qoida tariqasida, er yuzining rivojlangan hududlarida ekologik xavfsiz vaziyatni shakllantirishni oldindan belgilab beradigan ekologik komponent bilan ta'minlanadi;

Umuman olganda, amaliyot tasdiqlaganidek, ijtimoiy-iqtisodiy siyosat sohasidagi dolzarb ekologik muammolarni hal qilishning ilmiy yondashuvlari alohida hududlarning tabiiy salohiyatini saqlab qolishni to'liq ta'minlamaydi, ya'ni. Ishlab chiqarish va intellektual faoliyatning barcha sohalarida tabiatdan oqilona foydalanishni shakllantirish va rivojlantirishda yangi ilmiy-texnikaviy, yuqori texnologiyali ishlanmalarga ehtiyoj bor.

Shunday qilib, tabiiy resurs salohiyatidan foydalanish, uning tarkibi va mazmunidagi davom etayotgan o'zgarishlarni hisobga olgan holda, o'simlik va hayvonot dunyosining mavjudligi uchun eng qulay shart-sharoitlarni yaratish maqsadida tabiiy muhitni muhofaza qilishning yuqori texnologiyalarini ishlab chiqishga olimlar va mutaxassislarning e'tiborini tobora ko'proq jalb qilishi kerak.

Yuqoridagi xulosalarni tasdiqlash uchun shuni aytish mumkinki, cho'llanishning jadallashgan jarayoni ushbu muammoni hal qilishda an'anaviy yondashuvdan ancha yuqori miqyosga yetdi. Cho'llanish tabiiy va ijtimoiy ofat bo'lib, ko'plab gumanitar jihatlariga ta'sir ko'rsatib, diqqat bilan e'tibor va tezkor choralar ko'rishni talab qiladi.

Oxirgi hisob-kitoblarga ko'ra, 230 million kishi bevosita cho'llanish xavfi ostida bo'lgan hududlarda istiqomat qiladi. Umuman olganda, cho'llanish yer sharida 3,5 milliard gektar maydonga ta'sir ko'rsatadi va har yili 21 million gektar maydon to'liq yoki deyarli yaroqsiz holga keladi. Shunday qilib, cho'llanish insoniyat uchun xavf tug'diradi, chunki bu yerdagi hayotni ta'minlash bazasining qisqarishiga olib keladi.

Cho'llanish uzoq tarixiy jarayonning natijasi bo'lib, bu jarayonda tabiat hodisalari va inson faoliyati bir-birini mustahkamlab, tabiiy muhit xususiyatlarining o'zgarishiga olib keladi.

Cho'llanishga qarshi kurashish va cho'llangan hududlarni tiklash uzoq muddatli jarayon bo'lib, bu kasallikka qarshi kurashish uchun zarur choralarni ishlab chiqish va amalga oshirishni talab qiladi. Cho'llanish ushbu hodisaning tarkibiy sabablarini bartaraf etishga qaratilgan aniq qisqa muddatli va uzoq muddatli harakatlarni o'z ichiga olgan strategik echimlarni talab qiladi.

Milliy rivojlanish rejalarini ishlab chiqishda cho'llanishni hisobga olish uchun asosiy ishtirokchilar aniq belgilanishi kerak. Jumladan, qurg'oqchil zonalarda ularni amalga oshiruvchi hukumatlar va siyosat institutlari, tovar ekinlari va chorvachilik bilan shug'ullanuvchi yirik yer egalari va kompaniyalari, fermer va chorvadorlar, ushbu sohalarda faoliyat yurituvchi xalqaro tashkilotlar, butun xalqaro hamjamiyat, nihoyat, cho'llanish muammolari bilan shug'ullanuvchi olimlar va mutaxassislar.

Oxir oqibat, cho'llanishga qarshi kurashning yagona haqiqiy yechimi barqaror rivojlanishdir.

Cho'llanish tabiiy jarayon emas, balki ijtimoiy jarayon - bu BMTning cho'llanish bo'yicha konferentsiyasi tomonidan qabul qilingan konsepsiya edi. Biroq, tadqiqot va loyihalar birinchi navbatda ushbu muammoning jismoniy jihatlariga e'tibor qaratadi, gumanitar jihatlar esa e'tiborga olinmaydi.

Ijtimoiy parchalanish cho'llanishning jismoniy jarayonini kuchaytiradi, bu esa o'z navbatida qurg'oqchil aholining zaifligini oshiradi va ularning ijtimoiy va iqtisodiy xavfsizligiga putur etkazadi.

Shunday qilib, cho'llanish bilan bog'liq ijtimoiy jihatlar o'ziga xos shartlar, xatti-harakatlar turlari, qadriyatlar va e'tiqodlar, shuningdek tashkiliy chora-tadbirlarning kombinatsiyasi bo'lgan murakkab muammoni keltirib chiqaradi.

Bunday omillarning kombinatsiyasi, mavjud iqtisodiy tuzilmalar va erdan foydalanish va kredit siyosati kabi siyosatlar bilan birgalikda vaziyatni yomonlashtiradi.

Nihoyat, qurg'oqchil aholining xalqaro tizimga integratsiyalashuvi jahon bozorlarida raqobatlashish zarurati va yangi iste'mol shakllarining paydo bo'lishi bilan bog'liq yangi muammolarni ham keltirib chiqaradi. Cho'llanishga qarshi kurashda bu omillarning barchasi ko'pincha e'tibordan chetda qoldi.

Biroq, cho'llanish bugungi kunda insoniyat juda xilma-xil ko'rinishlarda duch kelayotgan iqtisodiy muammoning butun chuqurligini tugatmaydi. Va ular xalqaro mehnat taqsimotidan qat'i nazar, butun insoniyat ekologik muammoga duch kelganligidan dalolat beradi, chunki bu muammo global xarakterga ega.

Bundan tashqari, Baykal, Orol va Kaspiy dengizlarining og'ir, noqulay taqdiri, ushbu va boshqa ko'plab suv havzalarining sanoat va qishloq xo'jaligi chiqindilari bilan ifloslanishi, sanoat korxonalaridan zararli mahsulotlar va avtotransport chiqindi gazlarining havoga chiqarilishi, pestitsidlarning me'yoridan tashqari ishlatilishi, iqlimning katta o'zgarishi, mineral o'g'itlar gidrotexnik inshootlar - bu insonning atrof-muhitga o'ylamasdan aralashuvining ayanchli oqibatlaridan faqat bir qismidir. Ammo bugungi kunda jamiyatimiz bu yo'lda davom eta olmasligimizni, ekologik muammo inqilobiy qayta qurish jarayonida hal qilinishi kerak bo'lgan eng muhim muammolardan biri ekanligini tobora anglab yetmoqda. Va bu erda insonning tabiatga bo'lgan munosabatining o'zgarishiga inson hayotidagi chuqur ijtimoiy o'zgarishlar vositachilik qilayotgani ayon bo'ladi.

Bu borada, ayniqsa, mamlakatimizning turli hududlarida ekologik jihatdan iflos ishlab chiqarishlarni qurish va ulardan foydalanishga qarshi chiqayotgan jamoatchilik va aholi keng qatlamlarining faol faolligi yaqqol dalolatdir. Pastdan kelayotgan, mamlakatimizda haqiqiy kuch ekanligini ko'rsatadigan bu dastursiz faoliyat allaqachon e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydigan omilga aylangan.

Adabiyotlar:

1. Vagin, V.S., Cheshev, A.S. Munitsipalitetlar hududida atrof-muhitni muhofaza qilish tadbirlarini ko'kalamzorlashtirish. - 2015 yil.
2. Polyakov, V.V., Suxomlinova, N.B., Cheshev, A.S. Munitsipalitetning yer-mulk kompleksi: ijtimoiy-ekologik va iqtisodiy jihatlari. - 2015 yil.
3. Cheshev, A.S., Vlasenko, T.V., Shevchenko, O.Yu. Shahar joylaridan samarali foydalanishni ta'minlashning ekologik-iqtisodiy mexanizmi. - 2012 yil.
4. Cheshev, A.S., Karpova, N.V., Shevchenko, O.Yu. Shahar sharoitida atrof-muhitni muhofaza qilish faoliyatini tashkiliy-iqtisodiy asoslash strategiyasi. - 2014 yil.